

**CENTRE DE PUTERE GETICE PREROMANE ÎN SUD-VESTUL
DOBROGEI. REALITĂȚI ARHEOLOGICE ȘI UNELE
CONSIDERAȚII ISTORICE (I)**

Mihai Irimia

Cuvinte cheie: *centre de putere; Dobrogea; geți; greci; sciți; odrisi; romani; dava; Adâncata; Satu Nou; Izvoarele; Durostorum; Sborjanovo-Sveštari; Rholes; Dapyx; M. Licinius Crassus; zone carstice.*

Mots-clé: *centre de pouvoir; Dobroudja; Gètes; Grecs; Scythes; Odryses; Romains; dava; Adâncata; Satu Nou; Izvoarele; Durostorum; Sborjanovo-Sveštari; Rholès; Dapyx; M. Licinius Crassus; zone karstique.*

I. Schiță istorică a regiunii pe baza izvoarelor scrise.

Informațiile generale privind situația Dobrogei după mijlocul secolului al VII-lea a. Chr., respectiv după încetarea culturii Babadag-faza a III-a, sunt, după cum se știe, lacunare. O prezentare detaliată a istoriei politice a regiunii, pe baza izvoarelor literare este în acest context superfluă, deoarece ea a făcut obiectul a numeroase studii de specialitate, e drept, cu referiri mai amănunțite asupra zonei litorale și orașelor grecești.

Dacă orașele grecești vest-pontice au fost afectate de campania scitică a lui Darius¹, Histria suferind o importantă distrugere la sfârșitul secolului al VI-lea², nu știm în ce măsură aceasta a afectat interiorul și

¹ Din bogata bibliografie consacrată acestor evenimente amintim doar câteva lucrări: BLAVATSKAJA 1948, p. 206-213; ALEXANDRESCU 1956, p. 319-342; ALEXANDRESCU 1965, p. 406-408; SCHELOW 1971, p. 31-48; VINOGRADOV 1981, p. 9-37; WOLSKA 1980-1981, p. 99-115; DIMITRIU 1964, p. 133-144; GARDINER-GARDEN 1987, p. 326-330; BUZOIANU 2001, p. 31-39; RUSCU 2002, p. 37-58 etc.

² Pusă cel mai adesea pe seama represaliilor scitice ulterioare evenimentelor, datorate atitudinii binevoitoare a Histriei față de expediția persană, în concordanță cu atitudinea ionienilor participanți la campania lui Darius; vezi în acest sens DIMITRIU 1964, p. 134-135; PIPPIDI 1965, p. 163 și n. 17. O opinie diferită atribuie histrienilor o atitudine ostilă față de expediția lui Darius, în concordanță cu ostilitatea geților, considerându-se

vestul Dobrogei. Oricum, itinerarul terestru al armatei persane care a traversat Tracia și Dobrogea de la sud la nord nu pare să se fi îndepărtat mult de zona litorală³. Rezultatele și implicațiile pentru Dobrogea ale expediției persane sunt controversate. Potrivit unor opinii, în urma expediției amintite Dobrogea și Tracia au devenit teritorii tributare lui Darius, imperiul persan fixându-și frontiera la Dunăre⁴, în timp ce potrivit altor cercetători, după retragerea lui Darius, Dobrogea și regiunea de la Dunărea de Jos au revenit la situația anterioară, fără a se putea vorbi de o înstăpânire a perșilor la nord de munții Rhodopi; stăpânirea temporară a acestora s-ar fi manifestat în estul Balcanilor și în regiunea litoralului egeean⁵.

O altă putere care pare să se fi implicat în viața Dobrogei după expediția lui Darius este aceea a sciților. Problema pătrunderii sciților la sudul Dunării după retragerea lui Darius a fost abordată diferit: unii consideră că sciții ar fi reprezentat o forță stăpânitoare în Dobrogea, fără a se putea stabili, totuși, limita cronologică până la care ei și-ar fi exercitat aici puterea⁶; alții consideră că o stăpânire scitică este improbabilă, ea nefiind susținută convingător de izvoarele literare și arheologice. Se acceptă, totuși, o prezență scitică la sudul Dunării după expediția lui Darius, dar ea s-ar datora doar infiltrării unor grupuri restrânse de sciți fie imediat după expediția în cauză, fie la o dată ceva mai târzie⁷. Sciții au reprezentat aproape o constantă în cadrul informațiilor referitoare la zona inferioară a Dunării de Jos, începând din secolele VI-V, până în secolul al II-lea a. Chr.⁸. De altfel, se consideră

că tocmai autohtonii din teritoriul histrian ar fi fost cei care au opus rezistență perșilor; cf. PREDA 1982, p. 19-24.

³ S-ar putea accepta drept veridică afirmația potrivit căreia corpul expediționar persan a trecut nu departe de Histria; cf. DIMITRIU 1964, p. 136.

⁴ VULPE 1938, p. 53; BENGTON 1950, harta 3.

⁵ ALEXANDRESCU 1956, **loc.cit.**; PIPPIDI 1965, p. 162-163.

⁶ CANARACHE 1950, p. 214-215, care exagerează impactul stăpânirii scitice; CONDURACHI 1951, p. 45-60, unde consideră logică înstăpânirea sciților în Dobrogea, după expediția lui Darius.

⁷ ALEXANDRESCU 1956, p. 319-324; ALEXANDRESCU 1986, p. 28-31; pentru unele dintre cele mai recente lucrări referitoare la problema scitică la Dunărea de Jos vezi și IRIMIA 2007, p. 371-418, îndeosebi n.1.

⁸ Cel puțin până la sfârșitul existenței Sciției Mici într-o parte a zonei estice a Dobrogei perioadei elenistice (cf. IRIMIA 2000-2001, p. 299-317; IRIMIA 2007, p. 376).

uneori că prezența sciților în Dobrogea cunoaște trei faze principale⁹. În prima, puterea scitică din nordul Mării Negre, care înainta treptat pe Dunăre, s-ar fi lovit mai întâi de puterea persană, apoi de cea a regatului odrys, moment în care granița dintre cele două puteri era fluviul. În toată această perioadă prezența scitică efectivă, precum și a pieselor scitice în Dobrogea este redusă, fiind vorba îndeosebi de o influență culturală receptată mai ales de vârfurile societății getice și de mici grupuri de sciți infiltrate mai ales în nordul regiunii și spre litoral.

A doua fază a relațiilor geților cu sciții este marcată de pătrunderea lor în Dobrogea în vremea lui Atheas¹⁰, când pe lângă influența scitică sesizabilă în mai multe domenii, inclusiv în cel al practicilor funerare și al armamentului, se constată o prezență etnică alogenă vizibilă. Această fază se încheie într-o anumită măsură odată cu victoria obținută de Filip al II-lea asupra lor și integrarea Dobrogei și a orașelor vest-pontice în sfera stăpânirii macedonene.

A treia fază a relațiilor cu sciții este marcată îndeosebi de prezența monedelor regilor acestora din Dobrogea (Kanites, Charaspes, Tanusa, Akrosas, Ailios, Sariakes și Ataia(s) II, omonim al cunoscutului rege scit amintit în izvoare) și care se datează în ultimele trei sferturi ale sec. al II-lea a. Chr.¹¹. Tot pentru această perioadă izvoarele îi menționează cam în aceeași zonă pe „sciții agricultori”¹², iar mormintele „princiare” din apropierea Mangaliei le-au fost atribuite tot lor¹³. Doi dintre acești regi sciți – Sariakes și Kanites – sunt atestați și epigrafic¹⁴. Potrivit unor cercetători, acești basilei sciți ar fi conducătorii unor grupuri reduse numeric, stabilite ca mercenari în teritoriul callatian, iar monedele ar fi

⁹ RUSCU 2002, p. 317-321.

¹⁰ Pentru confruntarea dintre Atheas și *rex Histrianorum*, apoi despre războiul dintre Filip al Macedoniei și Atheas, vezi, între alții, PÂRVAN 1926, p. 51-55; NICORESCU 1925, p. 22-28; ILIESCU 2004, p. 9-52, 87-96, cu bibliografia; RUSCU 2002, p. 59-73 etc.

¹¹ PREDA 1998, p. 120-129; POENARU BORDEA 1973-1975, p. 24; TALMAȚCHI, ANDREESCU 2008, p. 452-472, cu bibliografia, unde consideră că monedele în cauză se datează în perioada secolelor II-I a.Chr.

¹² Plinius cel Bătrân, 4 11 (18), 44. De asemenea, Ps. Skymnos (756-757) prezintă zona ca locuită de „greci amestecați” (*migades Hellenes*), crobzyi și sciți.

¹³ IRIMIA 1984, p. 67-72, cu bibliografia; AVRAM 1991, p. 120-122 etc.

¹⁴ Sariakes apare pe o inscripție descoperită la Tirizis (LAZAROV, POPOV 1985, p. 156-163; MIHAILOV IGB V, p. 4, nr. 5003) iar Kanites pe o alta, descoperită la Odessos (MIHAILOV IGB I², p. 41, nr. 6).

reprezentat atât un tribut cât și cadouri diplomatice, pentru ei¹⁵.

Chiar dacă informațiile literare nu sunt suficient de precise pentru a stabili măsura în care prezența de netăgăduit a sciților la Dunărea de Jos este consecința unor migrații desfășurate în mai multe etape oarecum distincte sau a unor infiltrări de grupuri de populații scitice, mai mult sau mai puțin numeroase, inclusiv a unor puternice contacte culturale, existența sciților sau a ceea ce în mod curent se consideră de către istorici și arheologi drept „sciți” este sigură. Informațiile scrise sunt confirmate într-o anumită măsură de descoperirile arheologice. Se apreciază că la început, în mediul autohton au pătruns în special obiectele de prestigiu, executate în stil animalier scitic, îndeosebi în rândul aristocrației traco-getice¹⁶. Cele mai multe obiecte scitice vechi pătrunse în mediul autohton nu sunt rezultatul unor contacte directe, ci indirecte, dintre sciți și traci sau geți; ele nu presupun o prezență obligatorie foarte numeroasă a sciților în spațiul traco-getic.

Pornindu-se de la informația lui Herodot (IV, 78) despre căsătoria regelui scit Ariapeithes cu o femeie din Histria, s-a considerat, uneori, că aceasta ar reprezenta o dovadă a dominației scitice asupra nordului Dobrogei și a zonei litorale¹⁷. Mai apoi, opinia amintită a fost nuanțată, în sensul unei influențe temporare a regelui scit asupra teritoriului în cauză. Alte posibile aspecte ale raporturilor dintre sciți și Histria în al doilea și al treilea sfert al secolului al V-lea a.Chr. au fost aduse în discuție și în legătură cu un inel de la Vadu (fost Caraharman), com. Corbu, jud. Constanța, pe care este redat numele la genitiv al regelui elenofil Skyles, a cărui istorie tragică a fost relatată de Herodot (IV, 70-80)¹⁸. Pe baza interpretării acestui inel, ca și a altor descoperiri de caracter scitic din zonă, M. Oppermann consideră că se poate admite că Histria se afla încă, în această vreme, în zona de dominație scitică¹⁹, chiar dacă, după același Herodot, granița dintre sciți și odrysi în acel timp era Dunărea, iar Histria se afla la sud de fluviu. S-a presupus, astfel, un protectorat

¹⁵ AVRAM 1991, p. 121-122; 128-130.

¹⁶ ANDROUKH 1998, p. 109.

¹⁷ BLAVATSKAJA 1948, p. 207; VINOGRADOV 1981, *passim*; VINOGRADOV 1997, *passim*. Opinie contrară la COJOCARU 2007, p. 109-120, cu bibliografia.

¹⁸ În legătură cu inscripțiile de pe inelul de la Vadu și interpretarea lor, vezi mai nou VINOGRADOV 1997, p. 613-634; DUBOIS 1996, p. 11-14; OPPERMANN 2002, p. 249-263; IRIMIA 2007, p. 396-398.

¹⁹ OPPERMANN 1997, p. 252.

vremelnic scitic asupra Histriei și a zonei litorale învecinate. Dar Histria putea să-și păstreze într-o mare măsură și o anumită autonomie și să fi cunoscut o prosperitate reală, fapte relevate, printre altele, de propriile emisiuni monetare de argint, care încep aproximativ în al doilea sfert al sec. V a.Chr.²⁰, ca și de unele monumente religioase din zona sacră.

Dacă sub Teres (circa 470-440), Sitalkes (431-424) și Seuthes I (424-410) regatul odrys a fost relativ unitar și puternic, ajungând eventual până la Dunăre și Mare, cuprinzând, măcar nominal, și Dobrogea, mai apoi acesta a început să se destrame. Referitor la dominația odrysă în Dobrogea, cel puțin în vremea lui Sitalkes, așa cum se poate ea presupune pe baza unor informații literare (Herodot, IV, 80; Thukidides II, 96, 1; Diodor, XII, 50, 2), s-a considerat că în timp ce orașele vest-pontice ar fi fost înglobate ligii de la Delos, interiorul regiunii dintre Dunăre și Mare, cuprinzând și formațiunile getice de aici, ar fi revenit odrysilor (Suceveanu 1972, p. 96). Se știe doar că sub succesorii lui Kotys I (383/382-359), care a încercat o refacere a regatului, fără a mai atinge însă vechile hotare și mai ales fără regiunile dunărene, regatul odrys a slăbit și mai mult, sfârșind prin a ajunge pradă expansiunii macedonene care, prin Filip al II-lea, a supus toată Thracia până la Balcani, în anul 341 a. Chr. Nu cunoaștem prea bine, în acest context politic, atitudinea orașelor grecești vest-pontice (care nu vor pierde, totuși, prilejul de a-și consolida autonomia față de barbari și de a prospera din punct de vedere economic), ca și a geților și a sciților din Dobrogea în noua situație. În prima jumătate a secolului IV a.Chr., inclusiv în vremea lui Kotys I, geții sud-dunăreni se aflau în afara hotarelor regatului odrys. Probabil ei au profitat de criza acestuia, pentru a-și consolida structurile politico-militare proprii, ca și legăturile cu lumea greacă. De altfel, încercarea de a pune de acord informațiile literare cu datele arheologice este extrem de dificilă și riscantă. Se poate admite, totuși, că partea de nord-est a Dobrogei, cea dinspre Dunăre și Mare era, începând cel puțin de la sfârșitul sec. VI a.Chr., ca și în secolele următoare, cu intensități variabile, o regiune în care civilizația getică se întâlnea cu cea scitică și prelua unele elemente din aceasta; sciții înșiși formau aici o parte componentă etnică – deși redusă ca număr – a

²⁰ PREDA 1998, p. 42-72 ; POENARU BORDEA 1979, p. 26, consideră că primele monede de argint histriene nu s-au putut emite înainte de 480 a.Chr.

populației Dobrogei, situație care s-a perpetuat până în epoca romană²¹.

În legătură cu o eventuală influență scitică, pătrunsă în alte zone ale Dobrogei, aflate departe de litoral, informațiile sunt foarte puține. Unele artefacte scitice au ajuns, într-o anumită măsură și în vestul și sud-vestul regiunii, prezența lor datorându-se influențelor culturale, preluate mai ales de anumite categorii ale populației getice din zonă. Amintim, astfel, ștanța de bronz de la Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța)²², din sec. V a. Chr., mai multe plăcuțe de bronz din sec. VI-V a.Chr., în formă de cap de leu de la Adâncata I – Floriile (com. Aliman, jud. Constanța) specifice artei scitice²³ și a unei alteia, din sec. IV a.Chr., pe care este reprezentat cerbul, asociat cu o pasăre de apă și un mistreț²⁴, imagini interpretate ca posibile reproduceri după originale scitice, realizate în așezarea getică în cauză. O altă piesă de bronz, de mici dimensiuni, în formă de cap de cal, din sec. IV a. Chr., reprezintă un unicat, fără a putea fi legată de alte exemplare identice sau apropiate ca tip din arta traco-getică ori scitică; ea a fost considerată drept un artefact realizat de către un meșter autohton²⁵. S-a formulat de asemenea observația potrivit căreia piesele din sec. VI-V de la Adâncata I – Floriile și Izvoarele aparțin perioadei mai vechi de pătrundere a sciților în Dobrogea, în timp ce piesele foarte stilizate, reprezentând capete de cerbi și capul de cal de la Adâncata I – Floriile, din sec. IV a.Chr., aparțin etapei mai târzii de penetrare a sciților, în care elementele artei lor specifice au fost asimilate în arta traco-getică²⁶. Este de remarcat raritatea descoperirilor scitice din vestul și sud-vestul Dobrogei unde, de-a lungul fluviului, au existat numeroase așezări și necropole getice. Descoperirea unor piese specifice artei scitice la Adâncata I – Floriile, într-o întinsă așezare getică fortificată sau în zona adiacentă acesteia, ca la Izvoarele, unde se află o altă importantă așezare getică, nu dovedește o prezență efectivă scitică, ci doar influențe scitice datorate legăturilor culturale, poate și comerciale, ori altora mai complexe, cu autohtonii.

În ceea ce privește prezența și activitatea politico-militară și economică a marilor puteri ale vremii, acestea s-au manifestat mai mult

²¹ ALEXANDRESCU 1986, p. 26; SUCEVEANU 1972, p. 89-101.

²² CULICĂ 1967, p. 677-686.

²³ ICONOMU, CHIRIAC 2007, p. 268-270, nr. 4, fig. 1/4; 3/1 a-1 b.

²⁴ Ibidem, p. 268, fig. 1/6; 3/3a-3b.

²⁵ Ibidem, p. 269, fig. 1/7; 3/2.

²⁶ Ibidem, p. 271.

episodic, fără continuitate și în mod diferențiat de la o zonă la alta. Abia Roma a impus la Dunărea de Jos o stăpânire de durată, depunând eforturi importante pentru integrarea regiunii într-un sistem politico-militar, administrativ și cultural unitar și coerent în Dobrogea.

Geții sunt prezenți la Dunărea de Jos de-a lungul ultimei jumătăți a mileniului I a.Chr., fapt confirmat atât de izvoarele literare, cât și de descoperirile arheologice. Raporturile formațiunilor getice din Dobrogea cu cetățile grecești par să fi fost, în general, lipsite de conflicte puternice și de acțiuni ostile; ele erau punctate, mai degrabă, de ajutorul militar acordat de barbari unor orașe. Modificarea balanței de putere apare odată cu ridicarea formațiunilor getice de dincolo de Dunăre începând cu sec. IV – începutul sec. III a.Chr. (perioada lui Dromichaites), continuând într-o măsură poate mai redusă cu Rhemaxos și culminând cu Burebista.

În legătură cu stăpânirea lui Atheas în Dobrogea este foarte probabil ca aceasta să nu se fi extins atât de mult spre vest, fără să cuprindă zona dunăreană și îndeosebi sud-vestul regiunii, care ar fi rămas în afara influenței regelui scit. Atât Atheas, cât și Filip al II-lea au avut conflicte cu tribalii, care ocupaseră regiunea Iskerului²⁷, situația explicată prin faptul că aceștia au întreprins expediții spre est, ciocnindu-se atât de regele scit cât și de cel macedonean²⁸. După Strabon²⁹ și Arrian³⁰ care au folosit ca izvor și mărturiile lui Ptolemeios al lui Lagos, participant la expediția din anul 335 a.Chr. a lui Alexandru împotriva tribalilor, aceștia ar fi locuit și în zona Dunării de Jos, până la Insula Peuce, având sub stăpânirea lor și unele teritorii getice nord-dunărene. Stăpânirea lui Atheas pare să fi cuprins numai o parte a Dobrogei propriu-zise, până la nord de Odessos³¹; eventual, ea s-ar fi putut extinde într-o anumită măsură și în stânga Dunării, în câmpia Bărăganului³². Despre Odessos și Tomis se afirmă că erau supuse geților³³. De asemenea, geții învecinați

²⁷ Despre tribali, vezi Thukidides, II, 96; pentru extinderea mai târzie a stăpânirii lor, cf. Strabon VII, 5, 11(317-318).

²⁸ RUSCU 2002, p. 64-65, cu bibliografia.

²⁹ Strabo, VII, 3, 8.

³⁰ Arrian, *Anabasis*, I, 1-6.

³¹ RUSCU 2002, p. 65.

³² După opiniile lui PÂRVAN 1926, p. 51 și NICORESCU, 1925, p. 23. Din punct de vedere arheologic pot fi avute în vedere îndeosebi descoperirile din Câmpia Brăilei; cf. SÎRBU 1983, p. 11-41.

³³ Iordanes, *Getica*, 10, 65 unde indică drept izvor pentru această informație pe Dio Chrysosthomos.

cu Odessos au intrat în tratative cu Filip al II-lea, iar regele lor, Kothelas, i-a trimis daruri și pe fiica Meda de soție³⁴, gest cu o certă semnificație politică și o dovadă de manifestare independentă a acestui rege față de sciții aflați în vecinătatea stăpânirii sale.

În anul 335 a. Chr. a avut loc campania lui Alexandru împotriva tribalilor conduși de regele Syrmos³⁵. Conform afirmațiilor lui Plutarh³⁶, prin campania purtată împotriva illyrilor (de fapt a tribalilor), Alexandru ar fi amenințat triburile aflate în vecinătatea sciților. Oricum, este improbabil ca expediția lui Alexandru împotriva tribalilor, inclusiv traversarea Dunării într-un loc asupra căruia specialiștii au încă opinii diferite, să fi afectat Dobrogea; cel mult ea putea să fi determinat o consolidare a controlului macedonean în regiune. După campania încununată de succes a lui Alexandru, ținutul dintre Haemus și Dunăre s-a aflat sub control macedonean, dar fără a fi organizat ca provincia macedoneană sau încadrat într-una; ar fi existat, pe de o parte, orașe grecești legate prin tratate de Macedonia, a căror autonomie internă a fost respectată³⁷, iar pe de altă parte triburi și uniuni de triburi clientelare, a căror loialitate era asigurată atâta vreme cât puterea macedoneană își dovedea forța; era vorba, deci, de un teritoriu fără prezență militară și administrativă macedoneană nemijlocită³⁸, care cuprindea, fără îndoială, și sud-vestul Dobrogei și regiunea învecinată. A urmat expediția nereușită peste Dunăre a generalului său – Zopyrion – a cărei armată ar fi fost nimicită, după unele izvoare, de geți³⁹, iar după altele, de sciți⁴⁰. Dar armata lui Zopyrion pare să fi urmat litoralul, fără a se abate spre interiorul regiunii, așa cum o demonstrează și unele descoperiri arheologice oarecum insolite, din zonă⁴¹. Dacă se apreciază că după înfrângerea lui Zopyrion, până sub Lysimachos, orașele grecești vest-

³⁴ Athenaios, XII, 557 b; Satyros, Fr. 5 (**Athenaeus** XII, p. 557 B)

³⁵ O descoperire relativ recentă este considerată drept confirmarea prezenței și stăpânirii regelui de la Dunărea de Jos; cf. URSULESCU, TOFAN 2001, p. 21-32. E foarte posibil să fie un fals.

³⁶ Plutarh, **Alexandru**, I, 3.

³⁷ MIHAILOV 1961, 34 ; RUSCU 2002, 75.

³⁸ RUSCU 2002, p. 76.

³⁹ Curtius Rufus, X, 1, 44.

⁴⁰ Trogus Pompeius, **Istoria lui Filip**, II, 4 ; XII, 2, 16 ; Orosius, III, 18, 1, 1, 4.

⁴¹ Este vorba de mai multe bile de praștie de plumb, aflate în studiu la A. Avram și C. Chiriac, apărute în câteva localități din zona litorală.

pontice au acționat ca niște entități independente⁴², cu atât mai mult se poate presupune că populațiile barbare din interiorul Dobrogei și-au consolidat propria putere. Unele descoperiri din Bulgaria (de la Kabyle și Seuthopolis) dovedesc faptul că sub stăpânirea lui Lysimachos unii principii traci purtau titlul regal, emiteau monede proprii, își ridicau reședințe importante după model elenistic, întrețineau conflicte și încheiau acorduri între ei, fără a fi stânjeniți prea mult de stăpânirea macedoneană⁴³. Se poate presupune că și geții (inclusiv cei din sud-vestul Dobrogei), aflați, oricum, departe de centrul puterii macedonene, și-au putut organiza structuri politice proprii, mai mult sau mai puțin autonome.

În timpul răzcoalelor orașelor vest-pontice, în frunte cu Callatis, împotriva lui Lysimachos, printre aliații barbari ai grecilor răsculați sunt amintiți tracii (= geții din Dobrogea) și sciții ale căror teritorii erau învecinate cu orașele⁴⁴. Începând din sec. V, dar mai ales în sec. IV a.Chr., numeroasele așezări și necropole din SV Dobrogei și din stânga Dunării atestă existența unor puternice comunități getice în această regiune, care s-au format, poate, în condițiile protectoratului odrys și ale căror consolidare și extindere, inclusiv pe malul stâng al fluviului, s-au produs după prăbușirea acestui regat către sfârșitul sec. V și îndeosebi după înfrângerea sciților lui Atheas de către Filip al II-lea. Se consideră că printre tracii (geții) care au sprijinit răzcoalele callatienilor s-ar fi aflat și cei din sud-vestul Dobrogei⁴⁵.

Apogeul puterii politice a geților dunăreni a fost atins sub regele Dromichaïtes, venit la conducere probabil în ultimii ani ai sec. IV a.Chr. și cunoscut prin ecoul luptelor purtate cu Lysimachos, în cursul primului deceniu al sec. III a.Chr. Stăpânirea lui Dromichaïtes pare să fi cuprins ținuturi atât din stânga, cât și din dreapta Dunării. Conflictul este localizat, după Strabon (VII, 3, 14), în „pustiul getic”. În legătură cu centrul puterii lui Dromichaïtes și cu cetatea Helis (fie un nume corupt,

⁴² RUSCU 2002, p. 78.

⁴³ Eadem, p. 84, cu bibliografia.

⁴⁴ RUSCU 2002, p. 313 și n. 25-26.

⁴⁵ CONOVICI 1976, p. 45-49; MUȘETEANU, CONOVICI, ATANASIU 1978, p. 197; RUSCU 2002, p. 84-85, 283, 292, opinie argumentată și prin numărul mare de monede de tipurile Alexandru, Filip III Arrhidaïos și Lysimachos din zonă, multe dintre ele grupate în tezaure și interpretate ca plată oferită geților de orașele grecești pentru sprijinul lor militar.

fie unul grecizat) s-au formulat mai multe ipoteze⁴⁶. Între acestea demne de reținut sunt și opiniile potrivit cărora teatrul operațiunilor și capitala Helis s-ar fi aflat la sud de Dunăre. Astfel, o parte a istoriografiei bulgare recente localizează capitala amintită la Sboryanovo-Sveshtari, unde există o așezare importantă și o necropolă regală din a doua jumătate a sec. IV-prima jumătate a sec. III a.Chr.⁴⁷. Potrivit unei alte ipoteze oarecum asemănătoare, centrul puterii lui Dromichaiteș și locul conflictului cu Lysimachos s-ar situa în sudul Dobrogei (în Cadrilater, în podișul Ludogorie și puțin mai la vest, până spre bazinul râului Lom)⁴⁸. Indiferent de localizarea sa, se poate considera că stăpânirea lui Dromichaiteș a reprezentat prima afirmare certă amintită în izvoarele scrise a unei forțe getice importante la Dunărea de Jos, formată pe baza unor tradiții mai vechi, despre care nu avem însă suficiente informații. Nu știm ce s-a întâmplat cu „regatul” lui Dromichaiteș după pacea cu Lysimachos și care a fost statutul său politic în continuare, în cadrul manifestării intereselor politico-militare ale altor puteri la Dunărea de Jos, inclusiv în Dobrogea.

După anul 279 a. Chr. celții au întemeiat pentru o vreme regatul lor cu capitala la Tylis, a cărui întindere pare să fi coincis, cu aproximație, cu cea a fostului regat odrys sau a regatului macedonean al Thraciei; dar, probabil ei nu și-au extins stăpânirea în Dobrogea și în stânga Dunării. Oricum, hotarele regatului celt nu par să fi depășit munții Haemus, spre nord⁴⁹, el nefiind capabil să disloce formațiunile politico-militare locale mai îndepărtate. Lumea getică își continua existența, fără să ajungă încă, în situația de a-și crea o nouă unitate politică marcantă. Până în prezent în Dobrogea s-a semnalat ceramică celtică doar în *dava* de la Satu Nou –

⁴⁶ PÂRVAN 1926, p. 62 nu exclude posibilitatea ca Helis să fi fost la Piscu Crăsani, iar arealul stăpânirii lui Dromichaiteș în Câmpia Română. MELIUKOVA, 1979, sugerează situarea centrului puterii lui Dromichaiteș în zona cetăților getice din sec. VI-III a.Chr. din Basarabia; NICULIȚĂ, 1992, p. 112; NICULIȚĂ 1996, p. 147 identifică cetatea de la Butuceni cu reședința sau cu una din reședințele regelui get; FLORESCU, 1981, p. 153-157, propune localizarea stăpânirii lui Dromichaiteș în zona mijlocie a Podișului Moldovei, unde există un mare grup de așezări fortificate din sec. VI-III a.Chr. precum și tezaurele princiare getice de la Stâncești și Cucuteni-Băiceni; opinie asemănătoare la RUSCU 2002, p. 89-91.

⁴⁷ FOL *et alii* 1986; GERGOVA 1996; STOYANOV, MIHAYLOVA 1996, p. 55-57, cu bibliografia; vezi și volumele *Helis* I și II 1992 ; *Helis* III, 1994.

⁴⁸ URSULESCU 1996, p. 191-193.

⁴⁹ MIHAILOV 1961, p. 40.

Valea lui Voicu (com. Oltina), în nivelurile I-IV⁵⁰. Alte câteva materiale arheologice celtice s-au mai semnalat la Callatis (o sabie specifică într-un mormânt – probabil de mercenar – din sec. II-I a.Chr.)⁵¹, Tomis (fibule fragmentare de schemă Latene și alte piese, în morminte elenistice)⁵² și mai multe pe teritoriul Bulgariei⁵³. Plecând de la interpretarea surselor literare, de la toponimele de origine clar celtică de la Dunărea de Jos (între care Durostorum, Arrubium, Noviodunum, Aliobrix, Aegyssus, ori hidronimul Gabranus, menționate mai ales în epoca romană) și de la originea probabil celtică a *coralli*-lor, amintiți de Ovidius (Ex Ponto, IV, 2, 37-38 și 8, 83-86) și localizați de Strabon (VII, 5, 12) între Balcani și Marea Neagră, A. Barnea consideră că prezența celtică în această zonă în sec. III a.Chr. devine o certitudine⁵⁴. Cu toate acestea, în stadiul actual al cercetărilor se poate aprecia că instaurarea regatului celt de la Tylis și perturbările pe care el le-a provocat în sudul Traciei au afectat doar în mică măsură Dobrogea.

Evenimentele din a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr. sunt reflectate slab în izvoare pentru toată Dobrogea. Acestei perioade li s-ar putea atribui, eventual, informațiile greu databile ale lui Strabon⁵⁵ despre migrația sciților peste Tyras și Istru, în urma cărora tracii ar fi fost nevoiți să le cedeze pământul. Dacă acestea au avut într-adevăr loc, ele s-ar putea corela cu informațiile despre *Scythae Aroteres* și ariile stăpânirii lor, despre orașele acestora⁵⁶, ca și cu monedele „regilor” lor descoperite mai ales în zona litorală. Inscripțiile de la Histria referitoare la Zalmodegikos și Rhemaxos⁵⁷, care lasă să se înțeleagă care erau

⁵⁰ Este vorba de fragmente care provin din patru vase de tip *situla*, cu grafit în pastă, de studiul cărora se ocupă A. Ganciu, membră a colectivului de cercetare.

⁵¹ BĂRLĂDEANU - ZAVATIN 1980, p. 225-227. În acest sens vezi și opinia potrivit căreia *sica* din zona tumulului VI/1955 de la Histria, din complexul plan nr. 1 și sabia celtică de la Callatis nu ar aparține unor localnici, ci unor mercenari atrași în orașele de pe litoral de soldele oferite de Mithradates VI Eupator, cu care orașele erau aliate; aceștia ar fi venit din regiunea confluenței Oltului cu Dunărea și ar fi făcut parte din grupul cultural Padea-Panaghiurskii Kolonij, considerat a fi daco-tribalo-scordisc (RUSTOIU 2000, p. 277-288).

⁵² Determinări făcute de regretatul V. Zirra.

⁵³ BARNEA 2010, p. 35, n.37.

⁵⁴ BARNEA 2010, p. 29-36, cu bibliografia.

⁵⁵ Strabon, VII, 4,5 (C.111).

⁵⁶ **Ibidem**, VII, 4, 6 (C.111). Plinius cel Bătrân, IV, 11(18).

⁵⁷ PIPPIDI 1967, p. 167-222; PIPPIDI 1983, nr. 8, 15.

raporturile cetății cu geții și cu diferite neamuri din preajmă, se referă la alte zone, și nu la cele din sud-vestul regiunii. Se poate presupune, totuși, că puteri asemănătoare aveau și alți „basilei” geți, inclusiv din vestul și sud-vestul Dobrogei, chiar dacă aceștia nu sunt menționați în izvoare. Inexistența unui control al regatului celtic de la Tylis în regiune, absența unor comunități scitice cu „basilei” proprii în zona dunăreană, interesul tot mai clar evidențiat al grecilor de atragere în circuitul economic și comercial populația locală, au creat condițiile apariției unor formațiuni politico-militare și a unor centre de putere notabile și în arealul amintit.

**Centres de pouvoir gètes préromains dans le sud-ouest de la Dobroudja.
Réalités archéologiques et quelques considérations historiques
Résumé**

L'étude se propose une brève présentation de la situation de la zone du sud-ouest de la Dobroudja et des régions voisines pendant la seconde moitié du premier millénaire av. J.-C.

Les informations écrites concernant cette zone sont extrêmement lacunaires. L'auteur analyse autant que possible les résultats et l'impact, pour l'évolution des autochtones de Dobroudja, de certains événements historiques, tels: l'expédition perse, la pénétration des Scythes, l'appartenance de la région au Royaume odryse, les conséquences des actions politiques et militaires de l'État macédonien, les liens permanents avec le monde grec, les rapports avec les Romains, etc. Les sources écrites et certaines découvertes archéologiques permettent d'observer une croissance constante du pouvoir des Gètes du Bas-Danube, même s'il n'y a pas de références littéraires strictes à la zone étudiée. L'absence d'un contrôle sévère dans la région de la part des grands pouvoirs politiques et militaires (qui ont appartenu successivement aux Perses, Scythes, Odryses, Macédoniens, Celtes), l'intérêt permanent et de plus en plus développé des Grecs des colonies et de la zone égéenne d'attirer la population locale dans le circuit économique, ont eu pour conséquence l'apparition et l'affirmation de quelques formations politiques et militaires et de certains centres de pouvoir gètes dans la zone étudiée.

Les découvertes archéologiques représentatives sont exposées de manière succincte, avec certaines précisions concernant le positionnement géographique et topographique des établissements,

leur système de défense, les complexes d'habitat, le mobilier archéologique, les limites chronologiques. Ces découvertes sont regroupées en trois microzones dans le SO de la Dobroudja. Un premier groupe est constitué par les établissements qui ont pour centre principal le grand site fortifié d'Adâncata I – Floriile; tout autour semblent graviter les établissements d'Adâncata II, Ion Corvin, Adamclisi, Zorile, Dunăreni, Vlăhi, Hațeg et Rasova. Les matériels archéologiques découverts attestent leur évolution du VIe au Ier s. av. J.-C., certes, avec des différences d'un établissement à l'autre. Les établissements de ce groupe avaient accès direct ou indirect au Danube, par l'intermédiaire duquel ils ont entretenu des relations commerciales intenses avec le monde grec. Il y avait en plus une importante route de contact sur la terre ferme vers le littoral, sûrement vers Callatis, peut-être aussi, vers Tomis.

La deuxième microzone comprend les établissements d'Izvoarele, Satu Nou („Valea lui Voicu” et „Vadu Vacilor”), Coslugea – „Colțul Pietrei”, Gura Canliei, situés sur la rive du Danube ou le bord du lac d'Oltina, ayant accès direct au fleuve. Les établissements d'Izvoarele et de Gura Canliei ont évolué, semble-t-il, le long de toute la période comprise entre les VIe – Ier siècles av. J.-C.

Satu Nou – „Valea lui Voicu” comporte deux phases d'habitat: la première entre ca. 280 et l'avant-dernière décennie du IIIe s. av. J.-C. et la deuxième entre le Ier s. av. J.-C. et les premières décennies du Ier s. ap. J.-C.; le IIe s. av. J.-C. n'est pas présent à „Valea lui Voicu”. Satu Nou-„Vadu Vacilor” date principalement du IIe s. av. J.-C., c'est-à-dire de la période où l'habitat de „Valea lui Voicu” avait déjà cessé son existence, probablement à la suite d'une incursion dévastatrice des Bastarnes.

La troisième microzone a pour point de repère le gué de Durostorum, sur le Danube, où l'on a signalé de nombreuses preuves d'habitat gétique et des découvertes monétaires, au moins à partir du Ve s. av. J.-C. jusqu'aux IIe-Ier siècles av. J.-C. Dans cette microzone, on n'a encore signalé aucun établissement représentatif, même si la possibilité d'une telle découverte dans un proche avenir n'est point exclue. Cependant, non loin de ce lieu, il y a le site remarquablement fortifié de Căscioarele – lieu-dit „D'aia parte” (dép. de Călărași).

Il est difficile à préciser si les établissements identifiés dans cet espace constituaient des entités à part, indépendants ou s'ils

constituaient – au moins à certains moments de leur histoire – une formation politique et militaire plus grande, représentative et au moins partiellement consolidée. Il est possible que dans la tourmente des différents épisodes historiques dans lesquels ils auront été impliqués, certains centres de pouvoir aient eu successivement le rôle de catalyseur des actions communes, dictées par des intérêts similaires. Ce rôle aurait pu revenir, à un moment donné, à n'importe quel des établissements fortifiés: Adâncata I-Floriile, Satu Nou-„Valea lui Voïcu”, Izvoarele ou d'autres, non encore identifiés; cependant, c'est surtout le site d'Adâncata I-Floriile qui se fait remarquer.

Au groupe d'établissements et de nécropoles du SO de la Dobroudja il convient d'ajouter les découvertes à caractère gète du secteur voisin du NE de la Bulgarie et à gauche du Danube (la zone Călărași – Ialomița); parmi ces dernières, on remarque le complexe de sites des IVe-IIIe s. av. J.-C. de Sborjanovo-Sveštari, le site fortifié de Căscioarele-„D'aia parte” et la tombe princière de Chirnogi (dép. de Călărași).

L'auteur fait une brève analyse des relations des Gètes de la Dobroudja avec les Romains. Dans ce contexte, sur la base des sources écrites et des réalités archéologiques, il propose de nouvelles localisations des royaumes de Rholès et de Dapyx. Ainsi, la domination de Rholès se serait magnifiée dans le centre ou dans l'est de la future province romaine de Mésie inférieure, c'est-à-dire dans le NE de la Bulgarie. Le royaume de Dapyx était situé très probablement dans le SO de la Dobroudja. Le grand nombre de sites fortifiés de cet espace suggère l'existence de quelques centres de pouvoir représentatifs, qui ont évolué au cours d'une longue période (éventuellement, avec des interruptions et des reprises de l'habitat lors de ce grand intervalle de temps).

L'un des établissements les plus importants aurait pu être la forteresse (φρούριόν τι) où Dapyx s'était réfugié et qui finit par être assiégée et conquise par Crassus (Satu Nou-„Valea lui Voïcu”, Adâncata I-Floriile, Izvoarele, Dunăreni, Vlăhi ou une autre). L'épisode raconté par Cassius Dion sur la grotte de Keiris pourrait être une simple légende inspirée par les conditions géologiques et géographiques de cette région, avec de nombreuses zones karstiques, avec des grottes, des abris, des vallées abruptes et des amas de rochers.

Bibliografie

- ALEXANDRESCU 1956 – P. Alexandrescu, **Izvoarele grecești despre retragerea lui Darius din expediția scitică**, în *SCIV* (1956), 3-4, p. 319-342.
- ALEXANDRESCU 1965 – P. Alexandrescu, **Les Scythes au sud du Danube avant le roi Atéias**, în *Le rayonnement de la civilisation grecque et romaine sur les cultures périphériques*, Paris, 1965, p. 406-408.
- ALEXANDRESCU 1986 – P. Alexandrescu, **Histria în epoca arhaică (II)**, în *Pontica*, 19 (1986), p. 19-32.
- ANDROUKH 1998 – S. Androukh, **Sur la question des contacts interethniques thraco-scythiques**, în *Thre Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, București, II, 1998, p. 107-116.
- ANTONOVA 1973 – V. Antonova, **Trakijskoto ukrepeno selište v iztočnija sektor na Šumenskoto krepost**, în *Arkheologija*, 13 (1973), 3, p. 31-41.
- ARICESCU 1971 – A. Aricescu, **Noi date cu privire la cimitirele getice din zona Dunării, în Dobrogea**, în *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, decembrie 1964*, vol. I, București 1971, p. 222-232.
- ATANASIU 1969 – A. Atanasiu, **Descoperirea unor amfore grecești în județul Ialomița în anii 1960-1961**, în *RevMuz*, 6 (1969), 2, p. 162-163.
- ATANASOV 1990 – G. Atanasov, **Trakijsko grobnica pri grad Vărbica, Varnensko oblast**, în *God MSB* 16, 1990, p. 23-32.
- ATANASOV, YORGOV 2007 – G. Atanasov, Y. Yorgov, **The valley of Kamchiya River in Smyadovo-Dragevo region during the Classical and Hellenistic Ages**, în *The Lower Danube in Antiquity (VI c BC – VI c AD)*, International Archaeological Conference, Bulgaria-Tutrakan, 6-7.10.2005 (éd. L.F. Vagalinski), Sofia, 2007, p. 37-44.
- AVRAM 1991 – A. Avram, **Untersuchungen zur Geschichte des Territoriums von Kallatis in griechischer Zeit**, în *Dacia NS*, 35 (1991), p. 103-138.
- AVRAM 1996 – A. Avram, **Histria. Lés resultats des fouilles. VIII. Les timbres amphoriques. 1. Thasos**, Bucarest-Paris, 1996.
- AVRAM 1999 – A. Avram, **Inscriptions de Scythie Mineure III. Callatis et son territoire (= ISM III)**, Bucarest-Paris, 1999.
- AVRAM 2010 – A. Avram, **De la concordance chronologique entre les astynomes sinopéens du sous-groupe VI D et les éponymes rhodiens de la période II B**, în *Eirene, Studia Graeca et Latina*, 46 (2010), I-II (*Papyrologica* III, Pistiros), p. 169-176.
- AVRAM, BOUNEGRU 1997 – A. Avram, O. Bounegru, **Mithridates al VI-lea Eupator și coasta de vest a Pontului Euxin. În jurul unui decret inedit de la Histria**, în *Pontica*, 30 (1997), p. 155-165.
- BALKANSKA 1992 – A. Balkanska, **Thracian sanctuary near Demir Baba Teke**, în *Helis* II, Sofia, 1992, p. 59-72.
- BALKANSKA 1998 – A. Balkanska, **Trakijskoto svetilište pri „Demir Baba Teke” (vtorata polovina na pŕvoto hiljadeletie pr. Hr.)**, Sborjanovo II, Sofia, 1998.
- BARNEA 2010 – A. Barnea, **Despre celți la Dunărea de Jos**, în *Zargidava*, 9 (2010), p. 29-36.
- BARNEA 1966 – I. Barnea, **O cercetare arheologică pe Borcea**, în *RevMuz*, 3 (1966), 2, p. 155-161.
- BARNEA *et alii* – A. Barnea *et alii*, **Adamclisi, com. Adamclisi, jud. Constanța [Tropaeum**

- Traianil**, în *Cronica cercetărilor arheologice din România*, CIMEC, București 2000, p. 7-8; 2001, p. 20-24; 2002, p. 21-23; 2003, p. 25-27; 2004, p. 14-21; 2005, p. 15-21; 2006, p. 31-42.
- BÂRLĂDEANU ZAVATIN 1980 – E. Bârlădeanu Zavatin, **Noi descoperiri în necropolele callatiene (I)**, *Pontica* 13 (1980), p. 216-240.
- BENGTSON 1950 – H. Bengtson, **Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit**, München, 1950.
- BLAVATSKAJA 1948 – T.V. Blavatskaja, **Greki i Skify v Zapadnom Pričernomorje**, în *VDI*, 1948, 1, p. 206-213.
- BOBČEVA 1975 – L. Bobčeva, **Trakijski nekropoli pri selata Krăgulevo i Černa, Tolbukhinski okrăg**, *Izvestija-Varna*, 11 (26), (1975), p. 119-127.
- BOROFFKA, TROHANI 2003 – R. Boroffka, G. Trohani, **Necropola getică de la Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța**, în *Cercetări Arheologice*, 12, 2003, p. 139-199.
- BORONEANȚ 2000 – V. Boroneanț, **Arheologia peșterilor și minelor din România**, CIMEC, București 2000.
- BUJUKLIEV, DOMARADZKI, ATANASOV 1995 – Hr. Bujukliev, M. Domaradzki, G. Atanasov, **Văorăzenie ot drevnia Trakija**, Šumen 1995.
- BUZOIANU 2001 – L. Buzoianu, **Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a.Chr.)**, Constanța, 2001.
- CANARACHE 1950 – V. Canarache, **Monedele sciților din Dobrogea**, în *SCIV*, 1 (1950), 1, p. 213-257.
- CANTACUZINO, TROHANI 1979 – G. Cantacuzino, G. Trohani, **Săpăturile arheologice de la Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov**, *Cercetări Arheologice – MNI*, 3, 1979, p. 261-328.
- ČIČIKOVA 1992 – M. Čičikova, **The Thracian tomb near Sveshtari**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 133-142.
- ČIČIKOVA, DELEV, BOZHKOVA 1992 – M. Čičikova, P. Delev, A. Bozhkova, **Investigations of the Thracian Archaeological Perspectives**, New York, 1992.
- COJOCARU 2007 – V. Cojocaru, **Despre așa-numitul „protectorat” scitic asupra orașelor grecești nord-vest pontice**, în *Peuce*, SN, 3-4 (2005-2006), 2007, p. 109-120.
- CONDURACHI 1951 – Em. Condurachi, **Cu privire la raporturile dintre autohtoni și greci în așezările sclavagiste din Dobrogea**, în *SCIV*, 2 (1951), 2, p. 45-60.
- CONOVICI 1976 – N. Conovici, **Les relations entre les Gètes des deux rives du Bas-Danube à la lumière des données archéologiques et numismatiques (IVe-IIe siècles av.n.è)**, în R. Vulpe (éd.), *Actes du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4-10 septembre 1976), II, București 1980, p. 43-54.
- CONOVICI 1979 – N. Conovici, **Contribuții numismatice privind legăturile Histriei cu geții de la Dunăre în secolele VI-II î.e.n.**, în *SCIVA*, 30 (1979), 1, p. 87-94.
- CONOVICI 1986 – N. Conovici, **Repere cronologice pentru datarea unor așezări geto-dacice**, în *CCDJ*, 2 (1986), p. 129-141.
- CONOVICI 1992 – N. Conovici, **Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienеști-Lukaševka și prezența bastarnilor în Dobrogea**, în *SCIVA*, 43 (1992), 1, p. 3-13.
- CONOVICI 2000 – N. Conovici, **Satu Nou – „Valea lui Voicu”, centre politique et commercial gète sur la Danube**, în *Pistiros et Thasos. Structures économiques dans la Peninsule Balcanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C.* (textes réunis par M. Domaradzki),

- Opole 2000, p. 70-77.
- CONOVICI, AVRAM 1996 – N. Conovici, A. Avram, **Le plus ancien trésor de monnaies histriennes „à la roue” découvert à Histria**, în O. Lordkipanidzé et P. Lévêque (éds.), **Sur les traces des Argonautes, Actes du 6e symposium de Vani (Colchide), 22-29 septembre 1990**, Paris, 1996, p. 253-258.
- CONOVICI, IRIMIA 1991 – N. Conovici, M. Irimia, **Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découverts à Satu Nou (comm. d'Oltina, dép. de Constantza)**, *Dacia* NS, 35 (1991), p. 139-175.
- CONOVICI, IRIMIA 1999 – N. Conovici, M. Irimia, **Sistemul defensiv al davei getice de la Satu Nou – „Valea lui Voicu”**, în *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău 1999, p. 196-211.
- CONOVICI, MUȘETEANU 1975 – N. Conovici, C. Mușeteanu, **Câteva torți de amfore șampilate elenistice din județul Ialomița și sud-vestul Dobrogei**, în *SCIVA*, 26 (1975), 4, p. 541-550.
- CULICĂ 1967 – V. Culică, **O unealtă scitică de orfăurărie la Dunărea de Jos**, în *SCIV*, 18 (1967), p. 677-684, fig. 3-4.
- CULICĂ 1968 – V. Culică, **Morminte de incinerare din necropola geto-dacică de la Grădiștea (jud. Ialomița)**, în *SCIV*, 19 (1968), 1, p. 135-145.
- CUSTUREA, DIMA, TALMAȚCHI, VELTER 2007 – G. Custurea, M. Dima, G. Talmațchi, A.M. Velter, **Coin hoard of Dobrudja (I)**, Constanța, 2007.
- DANA 2007 – D. Dana, **Orolès ou Rhôles (Justin XXXII 3, 16)**, în *Dacia* NS, 51 (2007), p. 233-239.
- DAMJANOV, POPOV 1972 – St. Damjanov, N. Popov, **Trakijski nekropol pri selo Kalugerska, Šumensko**, în *Izvestija-Šumen*, 5 (1972), p. 81-93.
- DIACONU 1971 – P. Diaconu, **În căutarea Dafnei**, în *Pontica*, 4 (1971), p. 311-318.
- DIMITRIU 1964 – S. Dimitriu, **Événements du Pont-Euxin de la fin du VIe siècles av. n. è reflétés dans l'histoire d'Histria**, în *Dacia* NS, 8 (1964), p. 133-144.
- DONEVSKI 1974 – P. Donevski, **Bronzov šlem ot Silistra**, în *Izvestija-Varna*, 10 (1974), p. 285-286.
- DREMSIZOVA 1955 – Čv. Dremsizova, **Nadgrobní mogili pri selo Jankovo**, în *Izvestija-Sofia*, 19 (1955), p. 61-83.
- DREMSIZOVA 1962 – Čv. Dremsizova, **Mogilnijat nekropol pri s. Braničevo (Kolarovgradsko)**, în *Izvestija-Sofia*, 25 (1962), p. 165-185.
- DREMSIZOVA 1963 – Čv. Dremsizova, **Trakijski pogrebenija ot Kolarovgradsko**, *Izvestija-Kolarovgrad*, 2 (1963), p. 1-22.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1965 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Mogilen nekropol pri s. Drumevo, Kolarovgradsko**, în *Arkheologija*, 7 (1965), p. 54-65.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1966 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Trakijski nekropol v s. Kiulevča Šumensko**, în *Arkheologija*, 8 (1966), 4, p. 40-51.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1967 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Trakijskoto selište v čašata na izvor „Vinita”, Šumensko**, în *Izvestija-Šumen*, 1967, p. 57-78.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1970 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Trakijski mogilni pogrebenija kraj s. Kjolmen, Šumenski okrąg**, în *Izvestija-Sofia*, 32 (1970), p. 207-229.
- DUBOIS 1996 – L. Dubois, **Inscriptions grecques dialectales d'Olbia du Pont**, Genève, 1996 (4. L'anneau du roi Skytes), p. 11-14.

- EAIVR – **Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României** (coord. C. Preda), București, vol. I (A-C), 1994; vol. II (D-L), 1996; vol. III (M-Q), 2000.
- EXNER, fără an – M. Exner, **Pseudocarst în Lunca Sucevei, sit-Club Speo Bucovina**.
- FILOW 1934 – B. Filow, **Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien**, Sofia 1934.
- FINKIELSZTEJN 2001 – G. Finkielsztejn, **Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ. Premier bilan**, BAR, International Series, 990, Oxford.
- FLORESCU 1981 – R. Florescu, **Țara lui Dromichaite**, în *Pontica*, 14 (1981), p. 153-157.
- FOL *et alii* 1986 – A. Fol *et alii*, **The Thracian Tomb near the Village of Sveshtari**, Sofia 1986.
- GARDINER-GARDEN 1987 – J.R. Gardiner-Garden, **Dareios' Scythian Expedition and Its Aftermath**, în *Klio*, 69 (1987), 2, p. 326-350.
- GARLAN 2004 – Y. Garlan (avec la collaboration de H. Kara), **Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue**, în *Varia Anatolica*, 16, Istanbul-Paris, 2004.
- GATTARNO 1942 – L. Gattarno, **Cu privire la drahmele istriene inedite din tezaurul de lângă Silistra (1930)**, în *CNA*, 16 (1942), nr. 121-122, p. 60-63.
- GEORGIEVA, BAČVAROV 1994 – R. Georgieva, I. Bačvarov, **Trakijski nekropol pri selo Professor Iširkovo, Silistrensko**, Silistra 1994.
- GERGOVA 1992/a – D. Gergova, **Interdisciplinary approach in the investigations of Sboryanovo**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 9-22.
- GERGOVA 1992/b – D. Gergova, **Studies of tumulus no. 13 from the eastern necropolis of Sveshtari (Preliminary communication)**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 118-126.
- GERGOVA 1996 – D. Gergova, **Obredăt na obezsmătrjavaneto v Drevna Trakija**, Sofia, 1996.
- GORAN 1980 – C. Goran, **Cadastrul peșterilor din România**, București, 2008 (*apud* Exner, fără an).
- GRACE 1974 – V. Grace, **Revisions in Early Hellenistic Chronology**, *Athenische Mitteilungen* 89 (1974), p. 193-200.
- ICONOMU, CHIRIAC 2007 – C. Ionomu, C. Chiriac, **Descoperiri întâmplătoare din epoca fierului în Dobrogea**, în *ArhMold*, 30 (2007), p. 267-275.
- ILIESCU 2004 – V. Iliescu, **Scripta Minora**, Bibliotheca Balcaniae, I, Craiova, 2004.
- IRIMIA 1973 – M. Irimia, **Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V-I î.e.n.)**, în *Pontica*, 6 (1973), p. 7-71.
- IRIMIA 1974 – M. Irimia, **Cercetările arheologice de la Rasova – Malul Roșu. Raport preliminar. (Cu privire specială asupra Hallstatt-ului în Dobrogea)**, în *Pontica*, 7 (1974), p. 75-137.
- IRIMIA 1975 – M. Irimia, **Observații privind arheologia secolelor VII-V î.e.n. în Dobrogea**, în *Pontica*, 8 (1975), p. 89-114.
- IRIMIA 1980 – M. Irimia, **Date noi privind așezările getice din Dobrogea în a doua epocă a fierului**, în *Pontica*, 13 (1980), p. 66-118.
- IRIMIA 1981 – M. Irimia, **Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei**, în *Pontica*, 14 (1981), p. 47-131.
- IRIMIA 1983 – M. Irimia, **Date noi privind necropolele din Dobrogea în a doua epocă a**

- fierului, în *Pontica*, 16 (1983), p. 69-148.
- IRIMIA 1984 – M. Irimia, **Morminte plane și tumulare din zona litorală a Dobrogei (sec. IV-II î.e.n.) și problema apartenenței lor etnice**, în *Thraco-Dacica*, 5 (1984), p. 64-83.
- IRIMIA 1985 – M. Irimia, **Date noi privind necropolele getice de la Bugeac, com. Ostrov, jud. Constanța**, în *Thraco-Dacica*, 6 (1985), p. 75-85.
- IRIMIA 1991 – M. Irimia, **Noi mărturii arheologice privind a doua epocă a fierului în Dobrogea**, în *Pontica*, 24 (1991), p. 97-121.
- IRIMIA 2000 – M. Irimia, **Outils de fer du site gète fortifié d'Adâncata (commune d'Aliman, dép. de Constantza)**, în *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire* (éds. A. Avram et M. Babeș), Bucarest 2000, p. 102-112.
- IRIMIA 2000-2001 – M. Irimia, **Despre sciți și Scythia Mică în ultimele secole ale mileniului I a. Chr.**, în *Pontica*, 33-34 (2000-2001), p. 299-317.
- IRIMIA 2004 – M. Irimia, **Die getische Befestigung von Adâncata (Gem. Aliman, Kr. Constanța) und einige Fragen über die Beziehungen zwischen der autochtonen Zivilisation und der griechisch-hellenistischen Welt**, în *Daco-geții. 80 de ani de cercetări arheologice sistematice la cetățile dacice din Munții Orăștiei*, Deva, 2004, p. 177-192.
- IRIMIA 2004-2005 – M. Irimia, **Descoperiri getice în zona Adâncata (com. Aliman, jud. Constanța)**, în *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 319-384.
- IRIMIA 2006/a – M. Irimia, **Noi descoperiri getice și grecești din Dobrogea și din stânga Dunării**, în *Pontica*, 39 (2006), p. 123-168.
- IRIMIA 2006/b – M. Irimia, **Bols à decor en relief du Sud-Quest de la Dobroudja, în Pontos Euxeinos. Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer-und Balkanraumes**, Manfred Oppermann zum 60. Geburtstag, Langenweißbach 2006, p. 69-79.
- IRIMIA 2007/a – M. Irimia, **Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării inferioare**, în *Pontica*, 40 (2007), p. 137-225.
- IRIMIA 2007/b – M. Irimia, **Unele aspecte privind raporturile dintre sciți, traco-geți și greci în zona vest- și nord-vest pontică**, în *MemAntiq*, 24 (2007), p. 371-418.
- IRIMIA 2009 – M. Irimia, **Considerații privind amforele elenistice din așezarea getică de la Satu Nou – „Vadu Vacilor” (com. Oltina, jud. Constanța)**, în *Pontica*, 42 (2009), p. 71-115.
- IRIMIA, CONOVICI 1989 – M. Irimia, N. Conovici, **Așezarea getică de la Satu Nou – „Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanța). Raport preliminar**, în *Thraco-Dacica*, 10 (1989), p. 115-154.
- IRIMIA, CONOVICI 1990 – M. Irimia, N. Conovici, **Săpăturile arheologice de la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța – campania 1989**, în *Pontica*, 23 (1990), p. 81-96.
- IRIMIA, CONOVICI 1993 – M. Irimia, N. Conovici, **Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou (com. Oltina, jud. Constanța)**, în *Pontica*, 26 (1993), p. 51-114.
- IRIMIA, CONOVICI, GANCIU 2007 – M. Irimia, N. Conovici, A. Ganciu, **La site gétique de Satu Nou (comm. d'Oltina, dép. de Constanța), le lieu dit „Vadu Vacilor”. Observations préliminaires**, în *International Colloquium Important Sites from the Pre-Roman and Roman Time on the Lower Danube Valley (4th century BC – 4th*

- century AD), *Proceedings of the International Colloquium Galați, 10th – 12th of May 2007*, Brăila, 2007, p. 81-118.
- IVANOV 1992 – T. Ivanov, *Studies of Ginina Mogila (1982-1985)*, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 133-142.
- LATYSHEV 1916 – B. Latyshev, *IOSPE I² (Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Inscriptiones Tyrae, Olbiae, Chersonesi Tauricae aliorum locorum a Danubio usque ad Regnum Bosporanum)*, Petropoli 1916.
- LAZAROV, POPOV 1985 – M. Lazarov, V. Popov, *Une inscription récemment découverte relative au roi scythe Sariaq*, în *Thracia Pontica II, Deuxième Symposium International „Le littoral thrace et son rôle dans le monde ancien”*, Sozopol, 4-7 octobre 1982, Yambol, 1985, p. 156-163.
- LICA 1992 – V. Lica, Φυλορομαιος oder Φυλοκαισαρ, în *Bonner Jahrbücher (= BJ)*, 192, p. 225-230.
- LICA 2004 – V. Lica, *Fatum Dapyx's brother, Getarum Rex (Cassius Dio, 51, 26, 1-3)*, în *Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis* (éd. L. Ruscu, C. Ciongradi, R. Ardevan, C. Roman, C. Găzdac), Cluj-Napoca, 2004, p. 887-894.
- MĂNDESCU 2005 – D. Măndescu, *Considérations sur la chronologie relative et absolue de la nécropole gète de Professeur Ichirkovo, région Silistra (Bulgarie de Nord-Est)*, în *In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu, CCDJ*, 22 (2005), p. 429-440.
- MELJUKOVA 1979 – A.I. Meljukova, *Skifija i frakijski mir*, Moscou, 1979.
- MIHAILOV 1961 – G. Mihailov, *La Thrace aux IVe et IIIe siècles avant notre ère*, în *Athenaeum*, 39 (1961), p. 33-44.
- MIHAILOV *IGB* – G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I-V, Sofia 1956-1997.
- MITREA 1959 – B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în România*, în *SCIV*, 10 (1959), 1, p. 155-158.
- MOISIL 1913 – C. Moisil, *BSNR*, 10 (1913), p. 63, nr. 23.
- *****Monumente religioase ale Dobrogei 2009** - *** **Monumente religioase ale Dobrogei/The religious temples of Dobroudja** (coord. G. Atanasov, C. Chera, V. Petrova), Silistra, 2009.
- MUNTEANU 1990 – M. Munteanu, *Un mormânt de sec. IV î.e.n. de la Căscioarele, punctul Ghețarie (jud. Călărași)*, în *Pontica*, 33 (1990), p. 345-350.
- MUNTEANU, OPREA 2007 – I. Munteanu, V. Oprea, *Periegeze pe malul dobrogean al Dunării*, în *Pontica*, 40 (2007), p. 509-514.
- MUȘETEANU, CONOVICI, ATANASIU 1978 – C. Mușeteanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Contribution au problème de l'importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munténie*, în *Dacia NS*, 22 (1978), p. 173-199.
- NICORESCU 1925 – P. Nicorescu, *La campagne de Philippe en 339*, *Dacia*, 2 (1925), p. 22-28.
- NICULIȚĂ 1992 – I. Niculiță, *Traco-geții la est de Prut*, în *Carpica*, 23 (1992), 1, p. 107-113.
- NICULIȚĂ 1996 – I. Niculiță, *Habitatul traco-getic la est de Prut*, în *Thraco-Dacica*, 17 (1996), p. 139-167.
- OCHESHEANU 1988-1989 – R. Ocheșeanu, *Un tezaur de denari din vremea Flavilor descoperit la Adamclisi*, în *Pontica*, 21-22 (1988-1989), p. 91-97.

- OPPERMANN 2002 – M. Oppermann, **Zum Problem nordwestpontischer Einflüsse und skythischer Präsenz in der Dobrudsha vom 7. Jh. v. Chr. bis zum Hellenismus**, în **Πύρον. Studia in honorem Prof. Ivan Marazov**, Sofia, 2002, p. 249-263.
- PATSCH 1932 – C. Patsch, **Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa**, V, 1: **Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien**, Wien-Leipzig, 1932.
- PÂRVAN 1926 – V. Pârvan, **Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1926.
- PIPPIDI, 1965 – D.M. Pippidi, în D.M. Pippidi, D. Berciu, **Din istoria Dobrogei. I. Geți și greci la Dunărea de Jos**, București, 1965.
- PIPPIDI 1967 – D.M. Pippidi, **Contribuții la istoria veche a României**², București, 1967.
- PIPPIDI 1983 – D.M. Pippidi, **ISM, I. Histria și împrejurimile**, București, 1983.
- POENARU BORDEA 1973-1975 – Gh. Poenaru Bordea, **Studiile de numismatică greacă în România între 1947 și 1974**, în *BSNR*, 67-69 (1973-1975), 121-123, 1975, p. 17-41.
- POENARU BORDEA 1979/a – Gh. Poenaru Bordea, **Mainland Greece. Les régions balkaniques et le littoral septentrional du Pont Euxin**, în *A Survey of Numismatic Research 1972-1977*, Berne, 1979, p. 23-28.
- POENARU BORDEA 1979/b – Gh. Poenaru Bordea, **Les statères ouest-pontiques de type Alexandre le Grand et Lysimaque**, în *RBN*, 125 (1979), p. 37-52.
- POENARU BORDEA 2004 – Gh. Poenaru Bordea, **La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av.J.-C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs**, în *Presenza e funzioni della moneta nelle chora delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*, Roma, 2004, p. 27-70.
- PREDA 1982 – C. Preda, **Unele considerații privind geții din Dobrogea în sec. VI-IV î.e.n.**, în *Thraco-Dacica*, 3 (1982), p. 19-24.
- PREDA 1998 – C. Preda, **Istoria monedei în Dacia preromană**, București, 1998.
- RĂDULESCU 2001 – A. Rădulescu, **Politica romană la Dunărea de Jos**, în *Istoria Românilor*, I, 2001, p. 655-668.
- RUSCU 2002 – L. Ruscu, **Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre**, Cluj-Napoca, 2002.
- RUSTOIU 2000 – A. Rustoiu, **Mercenari „barbari” la Histria și Callatis în sec. I î.e.n. Interpretări arheologice și istorice**, în *Istros*, 10 (2000), p. 277-288.
- SCHLOW 1971 – D.B. Schelow, **Der Skythen-Makedonen-Konflikt in der Geschichte der Antike, Eirene**, 9 (1971), p. 31-48.
- SÎRBU 1983 – V. Sîrbu, **Câmpia Brăilei în sec. V-III î.e.n. Descoperiri arheologice și interpretări istorice**, în *SCIVA*, 34 (1983), 1, p. 11-41.
- SÎRBU 1994 – V. Sîrbu, **Considerații asupra habitatului getic din zona Căscioarele, jud. Călărași**, în *RevBistr*, 8 (1994), p. 25-45.
- SÎRBU 2004 – V. Sîrbu, **Les Thraces entre les Carpates, les Balkans et la mer Noire (Ve s. av. J.-C. – Ier s. ap. J.-C. Quatre conférences données à la Sorbonne**, Brăila, 2004.
- SÎRBU et alii 1996 – V. Sîrbu, P. Damian, E. Alexandrescu, E. Safta, O. Damian, S. Pandrea, A. Niculescu, **Așezări din zona Căscioarele – Greaca – Prundu (mileniile I î. Hr. – I d. Hr.)**, Monografii arheologice, 3, Brăila, 1996.
- SÎRBU, OPREA 1995 – V. Sîrbu, V. Oprea, **Așezarea getică din zona Pietroiu – Gâldău, județul Călărași (I)**, în *CCDJ*, 13-14 (1995), p. 125-146.
- SÎRBU, OPREA, PANDREA 1995 – V. Sîrbu, V. Oprea, S. Pandrea, **Cercetările arheologice din așezarea getică de la Unirea – „Râu”, județul Călărași (campania 1991)**, în *CCDJ*,

- 13-14 (1995), p. 147-166.
- SÎRBU, OPREA, RĂDULESCU 1997 – V. Sîrbu, V. Oprea, F. Rădulescu, **Așezarea getică din zona Gâldău – Pietroi, jud. Călărași (II)**, în *Istros*, 8 (1997), p. 209-236.
- STOYANOV *et alii* 2004 – T. Stoyanov, Z. Mihaylova, K. Nikov, M. Nikolaeva, D. Stoyanova, **The Thracian City at Sboryanovo**, Sofia, 2004.
- STOYANOV, MIHAYLOVA 1996 – T. Stoyanov, Z. Mihaylova, **Metal Working in the Getic City in „Sboryanovo” Locality near Ispirih, NE Bulgaria (Preliminary Report)**, în *EphemNap*, 6 (1996), p. 55-77.
- SUCEVEANU 1971 – A. Suceveanu, **În legătură cu data de anexare a Dobrogei de către romani**, în *Pontica*, 4 (1971), p. 105-124.
- SUCEVEANU 1972 – A. Suceveanu, **Unele probleme politico-economice din Dobrogea secolelor V-IV î. e. n.**, în *Pontica*, 5 (1972), p. 89-101.
- SUCEVEANU 1977 – A. Suceveanu, **Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I-III e.n.**, București, 1977.
- SUCEVEANU 1985 – A. Suceveanu, **În legătură cu unele discuții recente privind procesul de romanizare**, în *Thraco-Dacica*, 6 (1985), p. 105-115.
- SUCEVEANU 2001-2002 – A. Suceveanu, **Contribuții la cunoașterea satului dobrogean din epoca romană**, în *SCIVA*, 52-53 (2001-2002), p. 157-172.
- SUCEVEANU, RĂDULESCU 2001 – A. Suceveanu, A. Rădulescu, **Dobrogea în secolele II-III. Istoria politică**, în *Istoria Românilor*, II, București, 2001 (coord. D. Protase, A. Suceveanu), p. 291-305.
- TALMAȚCHI 1994 – G. Talmațchi, **Noi descoperiri monetare în satul Adâncata (jud. Constanța)**, în *Pontica*, 27 (1994), p. 231-233.
- TALMAȚCHI 1995-1996 – G. Talmațchi, **Din nou despre circulația monetară antică din zona Florile – Adâncata (jud. Constanța)**, în *Pontica*, 28-29 (1995-1996), p. 261-266.
- TALMAȚCHI 2000 – G. Talmațchi, **Descoperiri monetare autonome în Dobrogea (sec. IV-I a.Chr.)**, în *Istros*, 10 (2000), p. 191-209.
- TALMAȚCHI 2000-2001 – G. Talmațchi, **Monede autonome histriene, tomitane și callatiene descoperite în Dobrogea**, în *ArhMold*, 23-24 (2000-2001), p. 183-197.
- TALMAȚCHI 2001/a – G. Talmațchi, **Contribuții privind circulația monetară dobrogeană în secolele VI-I a. Chr.**, în *Analele Universității „Dimitrie Cantemir”*, Seria Istorie 4 (2001), p. 120-145.
- TALMAȚCHI 2001/b – G. Talmațchi, **Aspecte ale prezenței monedelor grecești, dacice și romane republicane în Dobrogea (secolele VI-I a. Chr.)**, în *CCDJ*, 18 (2001), p. 44-49.
- TALMAȚCHI 2002-2003/a – G. Talmațchi, **Descoperiri premonetare și monetare în Dobrogea (sec. VI-I a. Chr.)**, în *Pontica*, 35-36 (2002-2003), p. 357-394.
- TALMAȚCHI 2002-2003/b – G. Talmațchi, **Scurtă privire asupra ariei de difuzare a monedelor autonome emise de Callatis și Tomis**, în *Pontica*, 25-26 (2002-2003), p. 395-408.
- TALMAȚCHI 2003 – G. Talmațchi, **Descoperiri monetare macedonene în Dobrogea**, în *BSNR*, 146-151 (1998-2003), p. 27-37.
- TALMAȚCHI 2008 – G. Talmațchi, **Contribuții la cunoașterea prezenței semnelor monetare în Dobrogea prin prisma noilor descoperiri**, în *EphNap*, 18 (2008), p. 7-24.
- TALMAȚCHI, ANDREESCU 2008 – G. Talmațchi, Gh. Andreescu, **Monede de „tip scitic” aflate într-o colecție particulară din Constanța**, în *Pontica*, 41 (2008), p. 451-472.

- TALMAȚCHI 2009 – G. Talmațchi, **Câteva date noi privind descoperirile monetare de bronz macedonene din Dobrogea**, în *ArhMold*, 32 (2009), p. 73-93.
- TROHANI 1975 – G. Trohani, **Săpăturile arheologice efectuate la Chirnovi, jud. Ilfov, în anii 1971-1972**, în *Cercetări Arheologice MNI*, 1 (1975), p. 127-147.
- TROHANI, ȘERBĂNESCU 1975 – G. Trohani, D. Șerbănescu, **Noi cercetări arheologice privind cultura materială a geto-dacilor din zona est-centrală a Munteniei**, în *MuzNaț*, 2 (1975), p. 273-286.
- TURCU 1979 – M. Turcu, **Geto-dacii din Câmpia Munteniei**, București 1979.
- ȘERBĂNESCU 1999 – D. Șerbănescu, **Mormântul tumular geto-dacic de la Chirnovi, județul Călărași**, în *Thraco-Dacica*, 20 (1999), p. 231-244.
- ȘERBĂNESCU 2006 – D. Șerbănescu, **Morminte geto-dacice descoperite în județul Călărași**, în *Istros*, 13 (2006), p. 167-181.
- ȘTEFAN 1986 – A. S. Ștefan, **Archéologie aérienne en Roumanie** (Photo-Interprétation 25, 1986, 1 et 2, numero spécial), Paris, 1987.
- URSULESCU 1996 – N. Ursulescu, **Un hypothèse concernant la localisation du pouvoir de Dromichaitès et de son conflit avec le roi Lysimachos**, în *Bulletin de Thracologie*, 3, Mangalia 1996, p. 191-193.
- URSULESCU, TOFAN 2001 – N. Ursulescu, Ș. Tofan, **O atestare epigrafică a regelui Syrmos**, în *Thraco-Dacica*, 22 (2001), p. 21-32.
- VAGALINSKY 2007 – L.F. Vagalinsky, **Celtic pottery in Northern Bulgaria, în The Lower Danube in Antiquity (VI c BC-VI c AD). International Archaeological Conference, Bulgaria-Tutrakan**. 6-7.10.2005 (éd. L.F. Vagalinsky), Sofia, 2007, p. 73-82.
- *** **Valori internaționale ale speologiei române**, România-natura, 31 august 2008, sit - Rev.
- VASILČIN 1993 – I. Vasilčîn, **Trakijski nekropoli s. Pčelnik, Dobričko**, în *Izvestija-Varna*, 29 (44), 1993, p. 28-36.
- VASILČIN 1998-1999 – I. Vasilčîn, **Dvuobriaden trakijski pri selo Černa, Dobričko**, în *Izvestija-Varna*, 34-35 (49-50), 1998-1999 (2003), p. 5-103.
- VASILČIN 2002-2003 – I. Vasilčîn, **Trakijski nekropol pri selo Krăgulevo, Dobričko**, în *Izvestija-Varna*, 38-39 (53-54), 2002-2003, p. 135-247.
- VERTAN 1983 – A. Vertan, **Un stater din Calcedon descoperit în Dobrogea**, în *BSNR*, 75-76 (1981-1982), nr. 129-130, p. 29-30.
- VERTAN, CUSTUREA 1988-1989 – A. Vertan, G. Custurea, **Descoperiri monetare în Dobrogea (VIII)**, în *Pontica*, 21-22 (1988-1989), p. 369-390.
- VINOGRADOV 1980 – J.G. Vinogradov, **L'anello del re Skyles. Storia politica e dinastica degli Sciti nella prima metà del V secolo a.C.**, în *Epigraphica*, 43 (1981), p. 9-37.
- VINOGRADOV 1981 – J.G. Vinogradov, **Olbia. Geschichte einer altgriechischen Stadt am Schwarzen Meer**, Konstanz, 1981.
- VINOGRADOV 1997 – J.G. Vinogradov, **Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes**, Mainz 1997.
- VULPE 1938 – R. Vulpe, **Histoire ancienne de la Dobroudja**, București, 1938.
- VULPE 1968 – R. Vulpe, în R. Vulpe, I. Barnea, **Din istoria Dobrogei, II. Romanii la Dunărea de Jos**, București, 1968.
- WOLSKA 1980-1981 – W. Wolska, **Suivant les traces de l'expédition de Darius contre les Scythes**, în *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 11-12 (1980-1981), p. 99-115.